Sadriddin Ayniy Navro‘z bayramiga xalqona, ma’rifiy va ijtimoiy nuqtayi nazardan qaragan. Uning asarlarida Navro‘z shunchaki tantana emas, balki millat ruhi, tabiat va inson uyg‘unligi ramzi sifatida tasvirlanadi.

Asosiy qarashlari qisqacha:

1. Navro‘z – xalq bayrami. Ayniy Navro‘zni oddiy xalq hayoti bilan bog‘laydi. Bu bayram boy-kambag‘alni birlashtiradigan, odamlar o‘rtasida mehr-oqibatni kuchaytiradigan kun sifatida ko‘rsatiladi.

2. Tabiat va yangilanish timsoli. U Navro‘zni bahorning kirib kelishi, yerning uyg‘onishi, yangi hayot boshlanishi deb talqin qiladi. Inson ham tabiat kabi o‘zini yangilashi kerak, degan fikr seziladi.

3. Milliy qadriyatlarni saqlash. Ayniy uchun Navro‘z – xalqning qadimiy urf-odatlari, an’analari va tarixiy xotirasini saqlab qoluvchi muhim vosita. U Navro‘zni yo‘qotish – milliylikni yo‘qotish deb biladi.

4. Ijtimoiy tenglik va umid. Asarlarida Navro‘z kunlari odamlar bir-biridan hol so‘raydi, adovatlar unutiladi, kambag‘allarga yordam beriladi. Bu orqali adib jamiyatda adolat va insoniylik g‘oyalarini ilgari suradi.

Xulosa. Ushbu tadqiqotimiz jarayonida Navro‘z haqidagi qarashlarni solishtirish natijasida biz quyidagi xulosalarga keldik:

•Beruniy Navro‘zni, eng avvalo, tabiat qonunlariga asoslangan hodisa deb tushuntiradi.Uning qarashida: Navro‘z – Quyoshning hamal burjiga kirishi, yilning yangidan boshlanishi, inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlik timsolidir. Beruniy uchun Navro‘zning falsafiy ma’nosi shunda: Inson ham tabiat kabi doimo yangilanib turishi, eskilikdan poklanishi kerak. Shu bois u Navro‘zni ilm va tafakkur orqali anglashga chaqiradi.

•Umar Xayyom esa Navro‘zga ko‘proq inson qalbi va ruhiy olami nuqtayi nazaridan yondashadi. Unga ko‘ra, Navro‘z – hayotning go‘zalligi, vaqtning qadriga yetish, umrning har lahzasidan bahra olish ramzi. Xayyom falsafasida Navro‘z shuni anglatadi:

Olam yangilanar ekan, inson ham ichki dunyosini yangilab, hayotni muhabbat va quvonch bilan qarshi olishi lozim. U Navro‘zni insonni ezgulikka chorlovchi ma’naviy kuch sifatida ko‘radi.

•Sadriddin Ayniy–XX asr ijodkori sifatida Navro‘zga: xalqning milliy ruhi, tarixiy xotirasi, ma’naviy birligi timsoli sifatida qaraydi. Uning asarlarida Navro‘z: xalqni birlashtiruvchi bayram, mehr-oqibat va do‘stlik ramzi, ezgulikni targ‘ib qiluvchi qadriyat sifatida tasvirlanadi. Ayniy uchun Navro‘z falsafasi shundan iborat:

Jamiyat ham tabiat kabi yangilanib, ma’rifat va taraqqiyot sari intilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev. Navro‘z umumxalq bayrami munosabati bilan tabriklar. Toshkent, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti materiallari.

(2). Mirziyoyev Sh.M. Milliy qadriyatlar va ma’naviy meros. Toshkent, “O‘zbekiston”, 2019.

(3). Ayniy S. Navro‘z haqida maqolalar va xotiralar. Dushanbe, “Irfon”, 1985.

(4). Abu Rayhon Beruniyga oid manba. Beruniy, Abu Rayhon. “Osor ul-boqiya an al-qurun al-xoliya” (Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar). Toshkent, “Fan” nashriyoti, 1968.

(5). Ayniy S. Tanlangan asarlar. Toshkent, G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1974.

(6). Ayniy S. Esdaliklar. Toshkent, “O‘zbekiston”, 1966; Abdullaev A. “Sharq mutafakkirlari va Navro‘z an’analari”. Toshkent, 2009.

Mahmudov G‘ayrat Xikmatilloevich (Shahrisabz davlat Pedagogika instituti o‘qituvchisi: E-mail:gayratxikmatillayevich@gmail.com)

O‘ZBEKISTONDA EKOLOGIK ONGNING FALSAFIY TRANSFORMATSIYASI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada zamonaviy muhitda jamiyatning ekologik ongida yuz berayotgan o‘zgarishlar tahlil qilingan. Bugungi kunda “iste’molchi jamiyat” modelidan “ehtiyotkor jamiyat”ga o‘tish zarurati falsafiy nuqtayi nazardan asoslanadi. O‘zbekistonda ekologik ongni rivojlantirish jarayonlari, ekologik madaniyatning bu boradagi ahamiyati yoritib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *ekologik toza, ekologik ong, iste’molchilik jamiyati, ekologik madaniyat, tashqi muhit, ekologik falsafa.*

Махмудов Гайрат Хикматиллоевич (преподаватель Шахрисабзского государственного педагогического института; E-mail: gayratxikmatillayevich@gmail.com)

ФИЛОСОФСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. *В данной статье проанализированы изменения в экологическом сознании общества в современных условиях. Подчеркивается необходимость перехода от модели «потребительского общества» к «обществу осторожности» с философской точки зрения. Рассматри-*

ваются процессы развития экологичес-кого сознания в Узбекистане, а также значение экологической культуры в этом контексте.

Ключевые слова: *экологически чистый, экологическое сознание, потребительское общество, экологическая культура, окружающая среда, экологическая философия.*

Mahmudov G'ayrat Khikmatilloevich (Teacher at the Shahrisabz State Pedagogical Institute; E-mail: gayratxikmatillayevich@gmail.com)

PHILOSOPHICAL TRANSFORMATION OF ENVIRONMENTAL AWARENESS IN UZBEKISTAN

Annotation. *This article analyzes the changes occurring in the environmental awareness of society in the contemporary context. The necessity of transitioning from a "consumer society" model to a "precautionary society" is substantiated from a philosophical perspective. The processes of developing environmental awareness in Uzbekistan, as well as the significance of ecological culture in this context, are highlighted.*

Keywords: *environmentally friendly, environmental awareness, consumer society, ecological culture, envi-ronment, environmental philosophy.*

Kirish (Introduction). XXI asrda ekologik muammo insoniyat oldida turgan global muammolardan biriga aylandi. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayib ketishi, iqlim o'zgarishi va biologik tozalanishning qisqarishi natijasida ekologik muammolarni bartaraf etish masalasi hayotiy zaruriyatga aylanib bormoqda. An'anaviy ravishdagi sanoatlashgan jamiyatlarda ko'proq "iste'molchi jamiyat" modeli shakllangan bo'lib, unda asosiy e'tibor tabiiy resurslardan maksimal darajada foydalanishga qaratilgan. Ammo ekologik omillarning ortib borishi insoniyatni yangi model – "ehtiyotkor jamiyat" konsepsiyasiga o'tishga undaydi. Bu jarayonda ekologik ongning rivojlanishi muhim o'rin tutadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Ekologik muammolar va ularni hal qilish masalalari bugungi kunda ko'plab ilmiy tadqiqotlar mavzusiga aylangan. Jumladan, Ulrich Beck o'zining "Risk jamiyati" nazariyasida zamonaviy jamiyatda texnologik va ishlab chiqarish faoliyatining ortib borishini tahlil qilgan va insoniyat oldida yangi ekologik mas'uliyat paydo bo'layotganini ta'kidlagan. Ushbu g'oya shuni ko'rsatadiki, ekologik muammolarning kuchayishi jamiyatning ekologik ongini o'zgartirish zaruratini keltirib chiqaradi [1].

Anthony Giddens zamonaviylik va global jarayonlarni tahlil qilib, inson rivojlanishidagi ekologik muammolar jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri ekanini ta'kidlaydi [3]. Shu bilan birga, ekologik resurslarni samarali boshqarish va ularni nazorat qilish masalalari Don H. Meadows [4], Dennis L. Meadows va Jørgen Randers tomonidan o'rganilgan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, insoniyatning haddan tashqari iste'moli global ekologik muammolarga olib kelishi mumkinligi ilmiy asosda tasdiqlangan.

Ekologik falsafa va tabiat bilan uyg'unlik g'oyalari Arne Naess hamda Fritjof Capra asarlarida yoritilgan. Ular ekologik ongni rivojlantirish va insonning tabiatga nisbatan mas'uliyatini oshirish zarurligini ta'kidlaydilar [2].

Bugungi kunda ekologik muammolar va ularning ijtimoiy-falsafiy oqibatlari global xarakter kasb etmoqda. Sanoat ishlab chiqarishining kengayishi, urbanizatsiya jarayonlari va aholi sonining ortishi tabiiy muhitga antropogen bosimni kuchaytirmoqda, bu esa ekologik muammolarni yanada jiddiylashtirmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). O'zbekistonda ekologik ongning falsafiy transformatsiyasiga bag'ishlangan mazkur maqolada ilmiy tadqiqotning analiz, sintez, analogik tahlil kabi metodlaridan samarali foydalanilgan.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Bugungi kunda ekologik muammolar insoniyat va jamiyat oldidagi eng jiddiy global muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ularning asosiy sabablari quyidagilar bilan izohlanadi: tabiiy resurslardan noto'g'ri foydalanish, sanoat ishlab chiqarishining ortib borishi, ekologik madaniyatning yetarli darajada rivojlanmaganligi va iqtisodiy manfaatlarning ekologik xavfsizlikdan ustun qo'yilishi. Falsafiy nuqtayi nazardan qaralganda, bu jarayon inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni saqlash masalasini dolzarb qilmoqda. Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, insoniyat uzoq vaqt davomida tabiatni faqat resurs sifatida qabul qilgan, bu esa global miqyosda ekologik muammolarni kuchaytirgan [4;22-b.].

"Iste'molchi jamiyat" tushunchasi iqtisodiy rivojlanishning asosiy mezoni sifatida iste'mol darajasi yuqori bo'lgan jamiyatni ifodalaydi. Bunday jamiyatda ishlab chiqarish hajmi doimiy ravishda oshib boradi, mahsulot resurslaridan foydalanish kengayadi va iste'mol madaniyati markaziy o'rin egallaydi. Shu bilan birga, bu modelning salbiy jihatlari ham sezilarli: haddan tashqari iste'mol tabiiy resurslarning tez tugashiga, ekologik tozalash tizimining yetarli bo'lmasligiga va atrof-muhitning ifloslanishiga olib keladi. Shu sababli zamonaviy falsafiy qarashlarda iste'molchilik modeli ekologik xavfsizlikni ta'minlay olmasligi, barqaror rivojlanish g'oyalariga zid ekanligi ta'kidlanadi.

Zamonaviy ekologik muammolar yangi ijtimoiy model – "ehtiyotkor jamiyat" (precautionary society) konsepsiyasining shakllanishiga turtki bo'ldi. Ushbu modelda jamiyat tabiat bilan uyg'unlikda yashashga intiladi, ekologik barqarorlikni ta'minlash va tabiiy resurslarni oqilona boshqarish asosiy vazifa sifatida qabul qilinadi. Ehtiyotkor jamiyatning barqaror ishlashining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik mas'uliyatni hisobga olish, ekologik ta'lim va madaniyatni rivojlantirish, shuningdek, tashqi muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish. Ushbu tamoyillar inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni tiklashga xizmat qiladi va jamiyatning ekologik ongini chuqurlashtiradi [5;102-b.].

O'zbekistonda ekologik ongning rivojlanishi va transformatsiyasi davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan samarali foydalanish va ekologik barqarorlikni oshirish bo'yicha bir qator strategik chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, ekologik ta'limni rivojlantirish, aholining ekologik savodxonligini oshirish, ekologik tashabbus va harakatlarni qo'llab-quvvatlash, yosh avlodni ekologik madaniyat ruhida tarbiyalash kabi chora-tadbirlar belgilangan. Ushbu chora-tadbirlar jamiyatning "iste'molchi jamiyat" modelidan "ehtiyotkor jamiyat"ga bosqichma-bosqich o'tishiga zamin yaratadi.

Shuningdek, ekologik muammolarni hal etish jarayonida falsafiy nuqtayi nazardan qaralganda, insoniyatning tabiatga nisbatan mas'uliyati va ongli harakati asosiy omil hisoblanadi. Tabiiy resurslar faqat iqtisodiy foyda manbai sifatida emas, balki kelajak avlodlar uchun saqlanishi kerak bo'lgan umumiy boylik sifatida qabul qilinishi lozim. Shu sababli ekologik ta'lim va madaniyatni rivojlantirish, ekologik ongni oshirish va jamiyatni barqaror rivojlantirishga yo'naltirilgan siyosiy strategiyalar O'zbekistonda ekologik falsafa va barqarorlikni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega [4;91-b.].

Umuman olganda, "ehtiyotkor jamiyat" modeli inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni tiklash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik ongni rivojlantirish orqali jamiyatni barqaror va ekologik xavfsiz shaklda rivojlantirishga xizmat qiladi. O'zbekiston tajribasi esa bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zamonaviy chora-tadbirlar va davlat siyosatini birlashtirishning muhimligini ko'rsatadi.

Ekologik muammolarning kuchayib borishi jamiyatning ekologik ongini saqlash va rivojlantirish masalalarini dolzarb qiladi. Shu munosabat bilan, bir qator taklif va tavsiyalar ilgari surilishi mumkin. Avvalo, maktab va oliy ta'lim muassasalarida ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish g'oyalari asosida maxsus o'quv dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish zarur. Bu nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki yosh avlodning tabiatga nisbatan mas'uliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, jamiyatda ekologik madaniyatni rivojlantirish muhimdir. Ijtimoiy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali ekologik targ'ibot ishlarini yo'lga qo'yish aholi ongini oshirishga yordam beradi va ekologik qadriyatlarni jamiyatda keng targ'ib qilish imkonini beradi [5;13-b.].

Tabiiy resurslarni saqlash va ulardan oqilona foydalanish masalasi ham dolzarb bo'lib, davlat va jamiyat o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish, qayta ishlash va resurslarni tejashga qaratilgan iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik tashabbuslarni amalga oshirish lozim. Shu bilan birga, iqtisodiy jarayonlarda ekologik tamoyillarga rioya qilish va ishlab chiqarish hamda xizmat ko'rsatishda "yashil iqtisodiyot"ni keng tatbiq etish muhimdir, chunki bu nafaqat atrof-muhitni muhofaza qiladi, balki iqtisodiy rivojlanishni barqaror va ekologik xavfsiz shaklda amalga oshirish imkonini beradi. Eng muhimi, yosh avlodni yuksak ekologik ong va madaniyat ruhida tarbiyalash orqali jamiyatning "iste'molchi jamiyat" modelidan "ehtiyotkor jamiyat"ga o'tishini tezlashtirish mumkin. Shu yo'l bilan inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni saqlash, ekologik qadriyatlarni hayotga tatbiq etish va barqaror yashashni ta'minlash mumkin. Demak, ekologik ta'limni rivojlantirish, ekologik madaniyatni oshirish va tabiatga ehtiyotkorona munosabatni shakllantirish orqali jamiyatda ekologik barqarorlikni ta'minlash mumkin bo'lib, bu nafaqat tabiiy muhitni himoya qiladi, balki kelajak avlod uchun barqaror yashash sharoitlarini yaratadi.

Xulosa va takliflar. (Conclusion/Recommendations). Xulosa qilib aytganda, ekologik xavfsizlikni mustahkamlash insoniyat oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bo'lib, bunga jamiyatda ekologik xabardorlikni rivojlantirish orqali erishish mumkin. "Iste'molchi jamiyat"dan "ehtiyotkor jamiyat"ga o'tish ekologik muammolarni hal qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Bu jarayon O'zbekistonda jamiyat a'zolari o'rtasida ekologik xabardorlikni oshirish, ekologik ta'limni rivojlantirish, ekologik tamoyillarni xizmat ko'rsatish jarayonlariga integratsiya qilish orqali muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References):

(1). Beck U. Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne. London, Sage, 1992, 232 p.

(2). Capra F. The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems. New York, Anchor Books, 1996, 176 p.
(3). Giddens A. The Consequences of Modernity. Stanford. Stanford University Press, 1990, 102 p.
(4). Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J. The Limits to Growth. New York, Universe Books, 1972, 291 p.
(5). United Nations Environment Programme. Global Environment Outlook. Nairobi, 2019.
(6). United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. New York, 2015.

Nurullayev Firdavs Shamsiddin o‘g‘li (Mudofaa vazirligi harbiy xizmatchisi; nurullayevfirdavs07@gmail.com)

HARBIY SUD AMALIYOTIDA MANIPULYATIV XULQ-ATVORNI ANIQLASHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada harbiy sud amaliyotida manipulyativ xulq-atvorni aniqlashning psixologik mexanizmlari, diagnostik mezonlari va sud jarayoniga ta’siri tahlil qilinadi. Harbiy muhit o‘ziga xos ierarxik tuzilma va intizomiy talablar bilan ajralib turishi sababli, manipulyativ strategiyalar yashirin va murakkab shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Tadqiqot doirasida manipulyatsiyaning kognitiv, emotsional va ijtimoiy-psixologik komponentlari yoritildi. Sud-tergov jarayonida guvohlik ko‘rsatmalarini baholash, ayblanuvchi shaxsining psixologik portretini aniqlash hamda ekspertiza o‘tkazish mezonlari ko‘rib chiqildi. Natijada manipulyativ xatti-harakatlarni aniqlashning integrativ psixologik modeli taklif etildi.*

Kalit so‘zlar: *harbiy sud, manipulyativ xulq-atvor, sud psixologiyasi, psixologik ekspertiza, kognitiv buzilishlar, ijtimoiy ta’sir.*

Нуруллаев Фирдавс Шамсиддин оглу (Военнослужащий Министерства обороны; nurullayevfirdavs07@gmail.com)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЫЯВЛЕНИЯ МАНИПУЛЯТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ВОЕННО-СУДЕБНОЙ ПРАКТИКЕ

Аннотация. *В данной статье анализируются психологические механизмы, диагностические критерии и влияние на судебное разбирательство манипулятивного поведения в военно-судебной практике. Поскольку военная среда характеризуется собственной иерархической структурой и дисциплинарными требованиями, манипулятивные стратегии могут проявляться в скрытых и сложных формах. Исследование охватывает когнитивные, эмоциональные и социально-психологические компоненты манипуляции. Рассмотрены критерии оценки свидетельских показаний, определения психологического портрета обвиняемого и проведения экспертизы в ходе судебного расследования. В результате предложена интегративная психологическая модель выявления манипулятивного поведения.*

Ключевые слова: *военный суд, манипулятивное поведение, судебная психология, психологическая экспертиза, когнитивные нарушения, социальное влияние.*

Nurullayev Firdavs Shamsiddin oglu (Serviceman of the Ministry of Defense; nurullayevfirdavs07@gmail.com)

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DETECTION OF MANIPULATIVE BEHAVIOR IN MILITARY COURT PRACTICE

Annotation. *This article analyzes the psychological mechanisms, diagnostic criteria and impact on the trial of manipulative behavior in military court practice. Since the military environment is characterized by its own hierarchical structure and disciplinary requirements, manipulative strategies can manifest themselves in hidden and complex forms. The study covered the cognitive, emotional and socio-psychological components of manipulation. The criteria for evaluating witness testimony, determining the psychological portrait of the accused person and conducting an examination during the judicial investigation were considered. As a result, an integrative psychological model of detecting manipulative behavior was proposed.*

Keywords: *military court, manipulative behavior, forensic psychology, psychological examination, cognitive impairment, social influence.*

Kirish (Introduction). Harbiy sud amaliyoti huquqiy adolatni ta’minlash bilan birga, inson omilini chuqur psixologik tahlil qilishni talab etadi. Harbiy xizmat sharoitida qat’iy intizom, buyruqbozlik va vertikal boshqaruv tizimi mavjud bo‘lib, bu muhitda shaxslararo munosabatlar o‘ziga xos tarzda shakllanadi. Bunday sharoit manipulyativ xulq-atvor uchun ham qulay fon yaratishi mumkin. Manipulyatsiya ongli yoki yarim ongli ravishda boshqalar xulqini boshqarishga qaratilgan psixologik ta’sir shaklidir.

Harbiy sud jarayonida manipulyativ strategiyalar yolg‘on ko‘rsatma berish, emotsional bosim o‘tkazish, aybni boshqalarga yuklash yoki ierarxik mavqedan foydalanish orqali namoyon bo‘ladi. Shu bois mazkur masala nafaqat huquqiy, balki psixologik jihatdan ham dolzarbdir.